

ALTERNATIVNI POGLEDI NA NEPRILAGOJENOST OTROKA

*Bricku, ki je razbil sliko v telovadnici
in vse tikal.*

(Informaciji iz šolskega dosjeja)

*Ne morete ločiti pravične od nepravičnih
in dobre od slabih; kajti pred obličjem sonca
stojijo skupaj, kakor sta črno vlakno in belo
stkana skupaj. Če pa se črno vlakno pretrga,
tkalec preišče ves kos blaga in tudi statve.*

Kahlil Gibran, prerok

I.

Preden sem šel na Rakitno,¹ sem si iz nekaj izkušenj in iz literature že bil ustvaril nekakšno mnenje o tem, kaj so vedenjska motenost, neprilagojenost in podobne označbe. Moje mnenje se je prekrivalo z dobro znanim: neprilagojenost je rezultat neuspešne socializacije, ki se kaže kot motnja v čustvovanju (kar je vzrok vedenjskih motenj), in/ali retrosuponiranih organskih (predvsem cerebralnih) motenj.²

1 Avtor je preživel mesec dni v koloniji za neprilagojene otroke na Rakitni II. Kolonija je poskušala oblikovati neavtoritaren način vzgajanja s prijemi skupinske dinamike in skupnim življenjem otrok in odraslih.

2 Vzemimo, da je v veliko primerih, ki jih na hitro odpravimo kot »organske motnje«, »endogene motnje« ali celo »takšen karakter«, problem v nekem vzorcu vzgoje – v najširšem smislu –, da gre za rezultat določene

Tako mišljenje se ujema z naslednjim miselnim spletom: družba je zdrava, nje pot je prava, posamezniki, ki izstopajo, pa so »neprilagojeni«, »bolni«, »moteni«, torej jih je treba spet prilagoditi, ozdraviti, odpraviti motnje, da bodo produktivni kakor mi, in da bodo čustvovali kakor mi. Odveč se je spraševati, za kakšne družbene odnose je značilna ta teza o »naravno zdravi« družbi. Res je le redkokje še razglašena kot doktrina, je pa implicitna v omenjenih terminih in pojmovanjih.

»Motenost« teh otrok mi je torej še zmeraj pomenila aksiom v ravnanju z njimi, kljub temu da tudi že prej nisem verjel v a priori zdravo družbo v katerikoli točki razvoja. Prve spremembe v svojem odnosu do tega pojava sem doživel že na Rakitni, vendar je bilo tam življenje takšno, da se nisem veliko ukvarjal z načelnimi vprašanji. Po prihodu z Rakitne pa, ko so se vtisi polegli in sistematizirali, sem korenito spremenil stališče.

en passant 1

Otroke, ki jih imenujemo neprilagojeni, običajno producira družina, ki ne živi urejenega čustvenega življenja. Ker pa je čustvo manifestacija (ne vzrok) odnosov med ljudmi (in ker dandanes redkokdo sploh živi urejeno čustveno življenje), se je treba ozreti na kontekst, v katerem živi taka družina. Pogost tip je proletarska družina, ki je bila izgubila ost proletarske revolucionarnosti v gonji za standardom ali v raznih oblikah eskapizma (npr. alkoholizma) ter so se zaradi tega odnosi znotraj in zunaj nje sesuli.³ Običajna obravnava takih otrok poteka po dveh vzorcih:

Starši opazijo, da z otrokom »nekaj ni v redu«, pa se spopadejo s tem, kakor vedo in znajo. Ko problem preseže njihove moči, odpeljejo

interakcije subjekta in okolja, kjer se med drugim oblikuje tudi fiziološka dimenzija, imenovana cerebralna (ali kakšna druga) disfunkcija, ki vzporedno z ostalimi komponentami oblikuje kompleksen sindrom. Problem tukaj po vsem videzu preide na irelevantni nivo vprašanja, ali je bila prej kura ali jajce. Kljub vsemu pa se mi zdi, da ta problem (v vsakem primeru posebej!) zahteva poglobljeno sociopsihofiziološko etiološko analizo.

- 3 Sem lahko štejemo tudi tiste meščanske družine, ki negujejo konvencionalnost in poliranost ter s tem ne dopuščajo nobene sprostitve do te mere, da vsake toliko producirajo člana (črno ovco), ki gre v popolno nasprotovanje njenih vrednot in običajev.

otroka v posvetovalnico, v skrajnem primeru pa ga predajo ustanovi v trajno obdelavo. Ta vzorec je značilen za »duševne motnje«.

Socialno skrbstvo (ali kdo drug) opazi, da je otrok zanemarjen ali pa da živi v razmerah, ki ga vodijo v nesocializirano vedenje, ter takega otroka odvzame staršem – ki jim je to najpogosteje v olajšanje, seveda z dobro mero ambivalentnega odnosa do otroka. Če socialno skrbstvo (ali kdo drug) tega ne opazi, prevzame otroka policija, ko ga ujame pri kaznivem dejanju. Ta vzorec je značilen za »neprilagojenost« v ožjem smislu. Oba vzorca se seveda lahko prekrivata, kombinirata in dopolnjujeta.

Ne bom se spuščal v psihiatrično obravnavo neprilagojenih otrok, prvič zato ne, ker o njej premalo vem, drugič pa, ker me predvsem zanima vzgojna obravnavo, bodisi doma, pri skrbnikih, v šoli ali v vzgojnem zavodu. Najprej navedimo nekaj zanimivih metod, s katerimi obvladujemo otroke. Te seveda ne vplivajo samo na neprilagojene, temveč tudi na one druge.

- a. Za te metode velja, da jih le redko uporabljamo čisto zavestno. V njih odsevajo družbeni odnosi in splošne družbene tendence. Vzemimo metodo enačenja. V represivni družbi⁴ je zaželeno, da si čimbolj tak kot ostali, da ne izstopaš preveč. To dosežemo tako, da te – izstopajočega – opazimo in s tem bolj nadzorujemo. Obramba pred tem je umik v poprečje, konformnost, varnost sivine, skratka realizacija fraze »izgubiti se v množici«. Tej na videz nasprotna, a po izvoru sorodna je metoda uveljavljanja ali vzpostavljanja kulta. Analiza teh pojavov bi odločno presegla obseg tega pisanja, jasno pa je, da sta učinka teh dveh metod, ki se pogosto pojavljata z ramo ob rami, v konfliktu in povzročata temu primerno razdejanje.
- b. Značilno je, da osredotočamo vzgajanje okoli stvari, ki bi morale na nek način biti pravzaprav posledica socializacije, ne njen temeljni kamen. Tako porabijo vzgojitelji neznansko veliko časa,

4 Ker v besedilu veliko žongliram z represivno družbo, hočem pojasniti, kaj s tem mislim. Saj bi pridevnik represivna lahko izpustil, ker je družba, kakršna je z vsemi aparati nasilja, a priori za nekoga represivna, vendar ji postavljam kot nasprotje samoupravno družbo, kjer se vsi elementi integrirajo v realizacijo splošnih teženj, ki je usmerjena v revolucioniranje same sebe, za razliko od represivne družbe, ki je usmerjena v ohranitev same sebe, predvsem pa tistih elementov, ki jo podpirajo in določajo.

da vcepijo otroku npr. higienske navade.⁵ S tem odvrčajo pozornost od osrednjega problema: graditve medsebojnega odnosa na temelju uvida v problem. Psihodinamično gledano je precej simptomatsko, da je vzgojiteljem (kot eksekutorjem družbenih vzgojnih tendenc) najpomembnejša »svetleča se karoserija«. K temu lahko spet pritaknemo nagnjenje k uniformnosti, ki je značilno za totalitarne sisteme.

- c. V vsaki skupini se razvije določena konstelacija vlog, ki na svoj način odraža hierarhično strukturo družbe. Kakor to je tudi prvo moč uporabiti za to, da obvladamo skupino oz. njene člane. Eden od vzorcev te metode je v zgodovini znan kot divide et impera. Naj navržem nekaj primerov. »Omega«⁶ vzpodbudim, da sodeluje proti »alfi«, »gamo« naščuvam, da se »beta« dela pametnega, ali pa avtoritarnemu »alfi« namignem, da hoče neki »gama« prevzeti njegov položaj. Drugi načini. V skupini je nekdo nečesa kriv, vendar ne vem, kdo. Obtožim dva ali tri, ki se seveda divje branijo, njihova sloga v trenutku razpade (bojijo se represalij) in začnejo se medsebojno obtoževati. Možno je tudi obratno: enega ali dva obtožim nečesa, kar jih ima na vesti več ali vsi. Prav kmalu bosta obtoženca začela obtoževati še ostale, ti se bodo skušali izmazati, tako da bodo onadva še bolj tlačili v stvar, onadva pa jim seveda ne bosta ostala dolžna. V vseh teh primerih sem dosegel, da so javno priznali svoje grehe, na svetlo prinesli še kup skritih (tujih), pridobili občutke krivde in se skratka poklali med seboj, ne da bi si jaz kakorkoli umazal roke ali prišel na slab glas kot kaznovalec.⁷ Glavni pridobitvi sta: nimajo enotne, trdne skupnosti, ki bi se znala složno za kaj potegniti, ter že omenjeni občutki krivde, zaradi katerih se jim zdijo represalije normalne.

-
- 5 Poleg higienskih so lahko to religiozne navade, estetske, formalno družabne, prehranjevalne itd. itd.
- 6 Uporabil sem klasično arbitrarno razdelitev vlog: alfa je voditelj, beta »strokovnjak« ali socialna pomoč, gama opazovalec in omega tisti član skupine, ki je z njo v konfliktu (zatiran, osovražen).
- 7 »Saj te ne bi kaznoval, pa te moram.« »Srce se mi trga, ko te moram kaznovati.« »Mene bolj boli kot tebe.« »To je moja dolžnost.«

Seveda bi delal krivico mnogim institucijam in posameznikom, če bi njihovo delo zreduciral na te metode. Vendar lahko kaj hitro najdemo skupni imenovalec večine terapij, oziroma obravnavanja neprilagojenih otrok. Najprej lahko izpostavimo tezo o naravno zdravi družbi (tj. družbi, katere vladajoči del predstavlja vse kriterije normalnosti), kamor se morajo otroci vključiti kot produktivni člani. To pomeni staro pesem, da so vedenjsko moteni otroci v resnici obravnavani kot moteči; takšni, kakršni so, ogrožajo varnost, dobro počutje in imovino prilagojenih članov družbe. Zato jih ti člani največkrat izolirajo, se s tem zavarujejo pred njimi in jih hkrati kaznujejo, kajti zdaj so odpadniki in imajo avtomatično manj pravic. Od tod je kajpada možna le ena terapevtska pot: vrnitev v družbo, kakršna je. Komur to uspe, se pač sprijazni s situacijo in sprošča svojo motenost po družbeno sprejemljivejših ali manj očitnih kanalih, tisti pa, ki jim to ne uspe, ostanejo bolj ali manj vse življenje odpadniki in izolirani lumpenproletariat.⁸

II.

Teorije, po katerih so vse vedenjske motnje fiziološkega izvora, so zavrgli že pred nami. Sodobna psihiatrija se vse bolj osredotoča na družino kot glavni patogeni faktor. Precej zanemarjeno je dejstvo, da je struktura družine pravzaprav na mikrosocialnem planu reflektirana družba kot političnoekonomska struktura in obratno, da se družinska struktura odraža v temeljnih družbenih strukturah. Ukvarjamo se z družino, pozabljamo pa, da v širšem planu, ki je ravno tako, če ne še bolj vpliven, ostajajo prav ti patogeni elementi nespremenjeni.

Človeška družba ustvarja pritiske (superego), ki nujno zahtevajo sprostitevne kanale. Družba poskrbi zanje, jih nadzoruje in celo vzpodbuja (kakor npr. show business), čeprav se včasih dela, da jih komaj tolerira (kakor npr. prostitucijo). A marsikdaj se te napetosti zaradi globalnejših neskladij ne morejo sprostiti skozi take kanale, temveč se akumulirajo v brezzavesten upor, v poizkus preboja skozi družbena protislovja. Ta pa je obsojen na to, da v vseh smereh naleti

8 Pogosto proklamirana želja, da bi se neprilagojeni vrnili v družbo, se izraža v čudno nasprotnih dejanjih. Prav v tem internem odnosu je zelo očitno, kako družba (oziroma njeni »prilagojeni« člani) potrebuje take člane, med drugim zato, da vanje projicira lasten odnos do okolja.

na zid in zaradi tega povzroči hude konfliktne situacije, te pa se obrnejo v utrjen negativni odnos do okolja (negativen po tem, da ne odraža splošnih družbenih teženj). To je pravi, ne simbolični upor, čeprav večkrat privzame obliko simboličnega boja proti simboličnemu (ali projiciranemu) sovražniku. Dejstvo, da se najpogosteje odvija na nezavedni ravni, ne zmanjšuje njegove resničnosti, temveč kvečjemu usmerja »terapijo«, ki skuša upor udušiti ali ga kompenzirati z manj ogrožajočimi oblikami sprostitev. Tak upor namreč ne ogroža ljudi iz nekih monstruoznih psihopatskih nagibov, kakor včasih radi mislimo, temveč je usmerjen proti takšni družbi oziroma njenim institucijam.

Vzroke upiranja lahko iščemo v neusklajenosti med osnovnimi potrebami človeka in družbo, ki iz svoje političnoekonomske ureditve vsiljuje tako ideologijo, ki ne sprošča medčloveških odnosov (niti kakšnih drugih), temveč jih vklepa v represivne proizvodne odnose. Družina je tukaj tisti vzorec, kjer se odražajo najmočnejši in najsutilnejši pritiski ter najbolj kritična in najsutilnejša protislovja v družbi. Osvetljevanje odnosov v družini je torej koristno, vendar otrok brez osveščenosti o globalnejših makrosocialnih silnicah ne bo mogel realizirati samega sebe kot revolucionarno bitje s tem večjim potencialom, ker je eksistencialno pogojen upornik, ne le ekonomsko ali ideološko, saj je to edini način, kako lahko zmanjša notranje psihične napetosti.

Družbo, ki skuša zanikati svoje nasprotje in zato tlači vse, kar ni v skladu z njenimi kriteriji o normalnem in zdravem (ali drugače, nenevarnem in uporabnem), zakoni dialektike silijo, da producira od sebe odtujene ali sebi sovražne člane. Če bi razmišljali nekoliko biološkično ali vsaj uporabili analogijo, bi lahko rekli, da gre za nekaj homeostatičen princip, po katerem se ohrani ravnotežje med konformiranimi, utirjenimi člani družbe, in nepotešenimi, zatrtimi tendencami teh istih članov. S tem v zvezi bi lahko govorili o vsiljeni vlogi drugačnosti, ki jo imajo nekateri člani družbe, v glavnem zato, da se prilagodijo počutijo bolj »zdrave«, »normalnejše«, kljub lastnim asocialnim tendencam. Tako imajo neprilagojeni vlogo žrtvenega jagnjeta (Kecmanovič), hkrati pa ventila, ki izpušča premočno paro »zdravih«. So torej v večdimenzionalnem odnosu do represivne družbe⁹ in fokus

9 Z družbo so v paradoksalnem odnosu: razvojno dialektično gledano so njen komplementarni del, kakor so pač nasprotja komplementarna, vendar

energije, ki lahko v konfrontaciji z drugim polom prispeva k tisti spremembi, ki ji pravimo revolucionarni družbeni premik.

III.

Mnenja sem, da bi ljudje, ki so bili v mladosti označeni kot vedenjsko moteni, zdaj pa bogve kako, lahko postali resnična konstruktivna revolucionarna sila, ko bi se v mladosti kdo z njimi primerno ukvarjal. Vendar ni treba posebej poudariti, da v glavnem družbi ni veliko do tega, da bi vzgojila sebe spreminjajoč podmladek. V te namene bi bilo treba vzgojo preusmeriti v kritično osveščanje o sebi in okolju. V skladu s temi tezami bi se moralo osveščanje otrok dogajati na treh ravneh, individualni, socialni in ekonomsko-politični (kritično ideološki). To niso različni pristopi, ker so med seboj neločljivi, so samo poudarki v celovitem in neposrednem odnosu (kakor to počnejo ali naj bi počeli starši). Vzgojitelja naj nadomesti tovariš, kamerad, ki ima sam podobne izkušnje in ki se zaveda pomembnosti družbene kritike.¹⁰ Interakcija z izkušenimi na čustveno angažirani ravni neizkušene potrjuje, po drugi poti pa jim tudi omogoča, da se postavijo v trden kontekst konkretnega sveta, namesto tistega meglenega, ki jih vedno znova pobije in jim onemogoča identifikacijo samih sebe.

Najsplošnejša razlika med omenjenimi poudarki je ta: individualni pomeni osveščanje odnosa do lastne eksistence, socialni

bodo nujnost soobstoja prilagojeni člani družbe težko priznali in iz njih – ideološko-politično gledano – naredili manjšino, ki jo je treba zatreti (v skrajnem primeru kar pobiti).

- 10 O kriterijih za izkušenega bi se dalo še pogovarjati. Mislim, da bi tak človek moral videti realizacijo družbenega razvoja v samoupravljanju in organski tehnologiji kot nasprotju potrošniški tehnologiji. Z izrazom organska tehnologija mislim tisto vrsto produkcije, ki je usmerjena k uglaševanju med proizvajalcem in proizvodom (vidik osebnostnih potencialov), med proizvodom in uporabnikom (vidik uporabnosti), med proizvajalcem in uporabnikom (komercialni vidik), hkrati pa tudi med temi tremi in okoljem (ekološki vidik). Menim, da je v razliko od tega potrošniška tehnologija usmerjena k izrabljanju v vseh štirih vidikih. Težko je pričakovati, in tudi nesmiselno, da bi bil izkušeni popolnoma razsvetljen glede uresničitve vseh teh reči, vendar velja, kar smo zapisali že prej, da se namreč v interakciji z »neizkušenimi« osvešča tudi »izkušeni«, kolikor to dopušča.

neposrednega odnosa med ljudmi, ekonomsko-politični pa osvetljevanje širših družbenih odnosov, konteksta, v katerem se razvijata prva dva.¹¹ Pokažemo lahko, da obstajajo alternativne vsebine teh odnosov, da ne gre za nekaj kar tako danega, temveč za stvar, ki je pogojena z določenimi – spremenljivimi – silnicami. Predvsem zaradi te funkcije vzgoje imenujem ta proces raje osveščanje.¹²

Vse tri ravni se spletejo okoli pojma samoupravljanje. Politično-ekonomski vidik je očiten: samoupravni odnosi so brez dvoma najmanj represivni in pomenijo revolucionarno spreminjanje družbenih odnosov, kar na socialni ravni pomeni sproščene odnose med ljudmi, te pa omogoča osveščujoča se osebnost, ki ima šele zdaj možnost aktualizirati svoje potrebe in potenciale na neposreden in neoviran način.

en passant 2

Bistvena pomanjkljivost otrokove situacije je premajhno ali sploh neupoštevanje njegove osebnosti. Njegov glas je šibek, brez teže, njegove želje in težnje so »patološke« (če gre za že zaznamovanega otroka), njegovi odpori »motnje«. Tak odnos vodi v konformizem (»socializiranost«), neiniciativnost, nekreativnost. Samouprava je kvečjemu formalna, udeležba otrok je minimalna;

-
- 11 Po J. Biererju sloni socialna psihiatrija na petih osnovnih principih (gre za duševnega bolnika):
- 1) Princip univerzalnosti: socialni kontekst duševnega bolnika (kulturnozgodovinski modeli obnašanja, etnične značilnosti, splošno politično vzdušje, institucionalni okvir vsakdanjega življenja).
 - 2) Princip relacij: multidimenzionalni odnosi otroka v družinski situaciji.
 - 3) Konativni pristop: instinktivna in ego struktura (osnovni teleološki princip individuuma – življenjski cilji ipd.).
 - 4) Centripetalno-centrifugalni princip: terapija na različnih nivojih zavesti; vzporedna terapija članov bolnikove skupine (družine).
 - 5) Situacijsko-terapevtski princip (tretma prek izkušnje): reevaluacija bolnikovega odnosa do stvari, ki povzročajo njegov problem, prek izkušnje alternativnih možnosti (pogosto lažje s pomočjo skupine).
- 12 Vzgoja poteka po mnogo širšem načrtu, kakor sta družinski vzorec in neposredno okolje. Kar je za nas vzgoja, je le nategovanje na naše kopito, in mimo tega se pravzaprav ne da iti. Mogoče pa je otroku posredovati kritičen odnos do sveta in samega sebe, da lahko naše modele preseže in hkrati iz njih črpa.

v resnici okvir njihovega življenja popolnoma določa »vzgajajoče osebe« (starši, učitelji, vzgojitelji), in to seveda v skladu z osnovnimi značilnostmi dane družbe. Tam, kjer se skušajo izkopati iz takega načina življenja, doživljajo odpore in pritiske z vseh strani, tako spretno kamuflirane, da povzročijo notranji razpad prilagojenim predstavnikom družbe neljube situacije.

Neprilagojeni, če so preveč neprilagojeni, družbo motijo, zato jih izolira. Namen izolacije je ali njihova resocializacija ali pa vsaj njihova neškodljivost, torej odstranitev, ki ji je prav to namen. S stališča, ki sem ga razvil, pa je očitno nujno, da so v stiku, da živijo med »prilagojenimi« in mednje vnašajo svojo revolucionarno energijo. Grupiranje neprilagojenih je potrebno toliko časa, dokler ima funkcijo osveščanja.

en passant 3

Otroci z neprilagojenim vedenjem pogosto trpijo: zaradi notranjih konfliktov, ki so največkrat videti nepremostljivi, in so do neke mere posledica zunanjih konfliktov, ki jih povzročajo s svojo drugačnostjo, se pravi zaradi reakcije okolja na njihovo obnašanje. To ima korenine v tako globokih eksistencialnih protislovjih, da jih sam družbeni pritisk ne motivira k »normaliziranju«. Rešitev gre torej iskati v osvetlitvi teh protislovij, med katerimi so osrednja družbena. Boj do zdaj poteka v začaranem krogu. Sovražnik je projiciran, in torej iluzoren. Agresivnost je pogosto usmerjena, posredno ali neposredno, proti samemu sebi. Osvetlitev problemov bi ta donkihotski boj usmerila tja, kjer tičijo pravi sovražniki, vse tiste komponente, ki omogočajo in določajo represivno družbo in njene institucije.

Drugi vidik otrokove vključitve v protiokolje je konfrontacija njegove spreminjajoče se zavesti z represivno potrošniško mentaliteto. Njegova stališča se morajo razviti in realizirati ob neprestanem zadevanju ob meščansko ideologijo. Brez tega obstaja nevarnost, da zgradimo »toplo gredo« otrok, ki so v svojem okolju sicer oblikovali in celo uresničili krasne odnose, so pa nesposobni živeti v frustrirajočem svetu.¹³

13 Nekateri otroci v Summerhillu so zaradi nizke frustracijske tolerance hitro prišli v težave v vsakdanjem življenju (gl. A. S. Neill: Summerhill, Penguin Books).

en passant 4

Nekatere institucije »zaprtega tipa« ustvarjajo takšne grede, čeprav najbrž ne posebno tople. Že tako odtujene otroke (in odrasle) to še bolj odtuji, njihove reakcije so še bolj neprilagojene zunanjemu svetu, ergo njihova ogroženost (anksioznost) raste, ergo reakcije postanejo še bolj neprilagojene ...

Še o terapiji. Ta izraz nosi dve konotaciji, zdravljenje in obravnavanje (tretiranje). V zvezi s prvo ga upoštevamo toliko, kolikor gre za zdravljenje organizma, sicer pa ga lahko mirno nadomestimo z izrazom osveščanje (in ustreznim miselnim vzorcem). V drugem odtenku pa implicira nadrejenost strokovnjakov, ljudi, ki otroka obravnavajo, torej jemljejo kot predmet. Pri nas gre za spontano in soživljenjsko vodstvo, bolj za interakcijo, v kateri je izkušeni sicer nadrejen neizkušenemu, vendar mu je tudi podrejen in ravno toliko enak.

Ko govorimo o osveščanju, daje to morda občutek, da gre predvsem za intelektualni proces, za nekakšno dopovedovanje. Brez dvoma je osvetljevanje procesov in pojavov na intelektualni (verbalni, miselni) ravni nujno. Prav toliko pomemben del osveščanja pa se dogaja tako za izkušene kot za neizkušene nezavedno, samo z njihovo interakcijo. To je jasno pokazala izkušnja z Rakitne. Osveščanje v tem primeru pomeni spontano razumevanje odnosov in procesov s tem, da se (izkustveno) osvetlijo tisti, ki so sicer prikriti ali zatrti. V te namene uporabljajo izkušeni tehnike (psihodramo, vaje za senzorno zavedanje, analizo in razne druge globinske tehnike), pri čemer lahko s pridom črpajo iz že odkritega materiala in se učijo iz preteklih izkušenj. Bistveno je le, da izhajajo iz potreb in naravnosti neizkušenih in ne iz tehnik, kakor se dogaja pri avtoritarnih oblikah tretiranja. Treba je samo pomisliti, da je »klasična vzgoja« – vsaj v Evropi in v kulturah, ki so izšle iz nje – zasidrana v mentaliteti in nekaterih postopkih iz srednjega veka. Od takrat modifikacije vzgoje še niso dosegle tistih bistvenih vidikov, korenin, ki povzročajo tak anahronizem v razmerju spoznanega, znanega in najpreprostejših človeških odnosov. V naši družbi, ki je po svoji usmerjenosti samoupravna, obstaja velika potreba po ideološkem brušenju, po spopadu načinov mišljenja (in življenja), ki vnaša kritično ostrino v same pristope k različnim področjem dejavnosti. Menim, da nosijo neprilagojeni otroci v sebi kal permanentne revolucionarnosti s tem, da so eksistencialno (ne eksistenčno) ogroženi.

Menim, da so ti otroci¹⁴ simptom potrebe po revolucioniranju odnosov. In končno menim, da bo vzgoja našla svoje mesto v razumevanju družbene dialektike tedaj, ko bo integrirala neprilagojene v borbo za lasten razvoj k nerepresivnim, samoupravnim družbenim odnosom.

Literatura

- Kecmanović, D. (1973). *Između normalnog i patološkog*. Beograd, Mladost.
- Neill, A. S. (1960). *Summerhill School: A New View of Childhood*. New York, Hart Publishing Company.

14 Gotovo to ne velja le za neprilagojene otroke, vendar je verjetno, da so se določeni odnosi v neprilagojenih odraslih že tako utrdili, da je delo z njimi v to smer vsaj težje. Morda pa se motim. Upam, da se.